

GENERATYVUMO PERSPEKTYVA VYRESNIO AMŽIAUS SUAUGUSIŲJŲ MOKYMESI: LITERATŪROS APŽVALGA

Salomėja Šatienė

Klaipėdos valstybinė kolegija

DOI: <https://doi.org/10.52320/svv.v0iVI.203>

Anotacija

Šiame straipsnyje, remiantis įvairių šalių mokslinės literatūros šaltiniais, analizuojamas vyresnio amžiaus žmonių savaiminis mokymasis generatyvumo kontekste. Analizuojant generatyvumo ir vyresnio amžiaus suaugusiųjų mokymosi sąsajas, siekiama atskleisti kaip generatyvumo kontekstas formuoja vyresnio amžiaus žmonių savaiminį mokymąsi. Literatūros apžvalga leido išskirti generatyvumo kontekste vykstančio mokymosi būdingus bruožus, apimančius mokymąsi įtakojančius veiksnius, pagrindinius mokymosi proceso ypatumus ir mokymosi reikšmę vyresnių žmonių gyvenimui. Vyresnio amžiaus žmonių įsitraukimas į generatyvumą, ankstesnio mokymosi kompetencija ir socialinė aplinka daro įtaką mokymuisi. Generatyvumo kontekste vykstančio vyresnio amžiaus suaugusiųjų mokymosi procesui yra būdinga informuotu dalyvavimu grįsta motyvacija, įgalinimas, savaiminio mokymosi patirčių įvairovė, refleksija. Asmenybės augimas, asmeninės kompetencijos tobulinimas, savo vaidmens įtvirtinimas yra mokymosi pasekmės, darančios įtaką vyresnių suaugusiųjų gyvenimui.

Raktiniai žodžiai: generatyvumas, vyresnio amžiaus suaugusieji, mokymasis vyresniame amžiuje.

Įvadas

Temos aktualumas. Pastaraisiais dešimtmečiais išryškėjusi aktyvaus šiuolaikinės vyresnio amžiaus žmonių kartos įsitraukimo į ekonominius ir socialinius procesus šeimos, bendruomenės ir visuomenės lygmenyse tendencija paskatino naują požiūrį edukacinės gerontologijos teorijoje siejamą su generatyvumu vyresniame amžiuje. Vyresnio amžiaus žmonių mokymąsi tiriančioje literatūroje teigiama, kad generatyvumas gali būti vertinamas kaip asmenybės augimo kontekstas (Narushima, 2004; Tam, 2013), sudarantis galimybes vyresnio amžiaus žmonėms savo žiniomis ir patirtimi prisidėti prie socialinės aplinkos (Ranzijn, 2002). Aktyvi ir produktyvi veikla reikalauja atitinkamų kompetencijų, kurios kyla iš naujų žinių įgijimo bei įgūdžių tobulinimo naujo tipo veikloje. Šią veiklą skatina į ateitį orientuotos ilgalaikės vertybės, siejamos su socialinio konteksto tobulinimu ir gerinimu (Villar, 2012; Duguid et al., 2013).

Vyresnio amžiaus suaugusiųjų mokymosi teorija iš esmės remiasi vyresnio suaugusiojo amžiaus kaip raidos etapo konceptu, siejamu su vėlyvuju gyvenimo laikotarpiu, kuriam būdingas vyresnis amžius (50+) ir darbo karjerą baigusio asmens socialinis statusas. Žmogaus raidos teorijos, ir ypač Eriksono (1963) sukurta gyvenimo etapų teorija, jau beveik prieš šešis dešimtmečius tapo pagrindu tiriant vyresnio amžiaus suaugusius. Remiantis psichosocialinės raidos uždaviniais, kuriuos turi įgyvendinti individai, ši teorija sieja vyresnį amžių su „generatyvumo“ ir „integralumo“ (angl. generativity, integrity) sąvokomis. Paskutiniaisiais gyvenimo etapais individas patiria įtampą tarp „generatyvumo“, reikalaujančio po savęs palikti kažką ateities kartoms, ir „stagnacijos“. Šią įtampą individas gali išspręsti naujai apmąstydamas savo patirtį, ir ugdydamas išmintį (Erikson et al., 1986). Eriksonas įvedė generatyvumo sąvoką kaip vidurinio suaugusiojo amžiaus aspektą, tačiau vėlesni moksliniai darbai parodė, kad jis taip pat pasireiškia jaunesnio ir vyresnio suaugusiojo amžiaus etapuose su būdingais atitinkamo etapo raiškos ypatumais (Kotre, 1998), ir gali tapti ypač aktualus suaugusiojo gyvenime jam senstant (McAdams ir St Aubin, 1992).

Remiantis Eriksono teorija, mokymasis slypi vyresnio amžiaus žmogaus pastangose išspręsti raidos krizę siejamą su generatyvumo sąvoka, ir veda prie asmenybės augimo. Raidos etapo konfliktų ir įtampų sprendimas vyresniame suaugusiojo amžiuje gali tapti tobulėjimo šaltiniu ir formuoti išmintį (Erikson et al., 1986). Mokymasis visą gyvenimą vaidina lemiamą vaidmenį generatyviam įsitraukimui į visuomenės gyvenimą (Erikson et al., 1986). Remiantis šiuolaikine moksline literatūra, mokymosi prasmė ir patirtis išryškėja įvairiose su generatyvumu siejamose veiklos sferose apimančiose mokymą ir mentorystę (Stergios ir Carruthers, 2002; Kleiber ir Nimrod 2008; Golding ir Foley, 2017; Warburton ir Gooch, 2007), politinį ir pilietinį įsitraukimą (Field, 2003; Kleiber ir Nimrod, 2008; Jones ir McAdams, 2013; Narushima, 2004; Schugurensky ir Myers, 2008; Serrat et al., 2016; Lear,

2013), produktyvią veiklą (Lysack ir Steipke, 2002; Kruse ir Schmitt, 2012; Borrero ir Kruger, 2015; Yuan et al., 2018), buvimą seneliais (Bates ir Goodsell, 2013), savanorystę (Birrer-Hardwick ir Greenwood, 2017; Narushima, 1999, 2000, 2005; Piercy et al., 2011), socialinių dalyvavimą (Flynn, 2001; Krašovec ir Gregorčič, 2017; Urrutia et al., 2009). Generatyvumas ir grandgeneratyvumas gali pasireikšti kaip „vidinis potraukis, kuris turi būti išreikštas“ (Ranzijn, 2002, 42 p.) ir investavimas į ateities kartas (Krašovec ir Gregorčič, 2017), galintis atsispindėti įvairiomis formomis. Kaip savo gyvenimo patvirtinimas indėliu į pasaulį jis gali būti išreikštas žinių ir išminties perdavimu sekančiai kartai (Golding ir Foley, 2017; Tabuchi ir Miura, 2015), socialiniu aktyvumu (Narushima, 2004), naratyvu apie altruizmą ir pasiaukojimą (Tabuchi ir Miura, 2015). Pastarųjų dešimtmečių edukacinės gerontologijos srities empiriniuose tyrimuose generatyvumas vertinamas kaip neatsiejamas mokymosi vyresniame amžiuje aspektas (Narushima, 1999, 2000, 2004; Villar et al., 2012; Lear, 2013; Serrat et al., 2016). Deja, suaugusiųjų mokymosi generatyvumo kontekste reiškinys dar mažai analizuotas mokslinėje edukologijos srities literatūroje.

Tyrimo problema. Šiame darbe, remiantis pastaraisiais dešimtmečiais publikuotais darbais, skirtais vyresnio amžiaus suaugusiųjų generatyvumo ir savaiminio mokymosi tyrimams, siekiama atskleisti kaip generatyvumo kontekstas formuoja vyresnio amžiaus žmonių savaiminį mokymąsi.

Tyrimo objektas – generatyvumo ir vyresnio amžiaus suaugusiųjų mokymosi sąsajos.

Tyrimo tikslas – atskleisti generatyvumo raišką vyresnio amžiaus žmonių mokymesi teorinėje ir empirinėje literatūroje siejančioje generatyvumą su mokymusi vyresniame amžiuje.

Tyrimo uždaviniai:

1. Nustatyti pagrindinius generatyvumo sąlygotus veiksnius, turinčius įtakos mokymuisi vyresniame amžiuje.

2. Išskirti pagrindinius generatyvumo kontekste vykstančio mokymosi proceso komponentus.

3. Atskleisti mokymosi generatyvumo kontekste reikšmę vyresnio amžiaus žmonių gyvenime.

Tyrimo metodai. Literatūros apžvalga buvo atlikta siekiant atskleisti šiuolaikines perspektyvas analizuojant generatyvumą kaip mokymosi vyresniame amžiuje kontekstą. Literatūros apžvalga leidžia išanalizuoti esamą žinių būklę, ir nustatyti tyrimų prioritetus (Grant & Booth, 2009). Anglų kalba publikuotų literatūros šaltinių paieška apėmė šias elektronines duomenų bazes: EBSCOhost, ScienceDirect, Taylor and Francis. Raktiniai žodžiai apėmė tris kategorijas: (1) mokymasis (angl. “learning”) (taip pat “personal development”, “growth”, “competence development”), (2) vyresni suaugusieji (angl. “older adult”), (3) generatyvumas (angl. “generativity”). Taip pat buvo įtraukti kiti vyresnius suaugusius įvardijantys galimi terminai (angl. „elderly”, „third age”, „later life”, „older adulthood”, „older people”). Žodžių paieška apėmė pavadinimus, raktinius žodžius ir santraukas. Publikacijų atrankos kriterijai: spausdinamas recenzuojamame moksliniame žurnale; parašytas anglų kalba; publikavimo laikotarpis 1999 – 2019 metai. Pirmajame paieškos etape buvo atrinktos 93 publikacijos. Tolesnė atranka apėmė du kriterijus: (1) empirinis vyresnio amžiaus žmonių (50+) tyrimas; (2) savaiminis mokymasis (angl. “informal learning”). Šiame etape paieškos rezultatas buvo 23 publikacijos. Nebuvo atrinkti darbai analizuojantys vyresnių žmonių įsitraukimą į generatyvumą be nuorodos į asmeninį tobulėjimą ar mokymąsi.

1. Generatyvumo veiksniai, darantys įtaką vyresnių žmonių mokymuisi

Įsitraukimas į generatyvumą. Mokslininkai, tyrinėjantys generatyvumą psichosocialinėje perspektyvoje įsitraukimą į generatyvumą sieja su vyresnio žmogaus siekiu palikti palikimą ateinančioms kartoms (McAdams et al., 1998). Žmogiškųjų vertybių, tradicijų ir kultūros išsaugojimas tarnauja kaip stiprus gyvenimo prasmės vyresniame amžiuje šaltiniai (Pinquart, 2002). Jones ir McAdams (2013) teigia, kad suaugusiųjų rūpinimasis ir indėlis į ateities kartų gerovę pasireiškia kaip generatyvumo raidos antecedentai įsitraukiant į politinę ir pilietinę veiklą. Warburton ir Gooch (2007) atskleidė, kad vyresni žmonės yra linkę susieti savo veiksmus su ilgalaikėmis ateitimi bei poreikiu palikti ilgalaikį palikimą ateities kartoms. Siekis palikti palikimą skatina vyresnio asmens refleksiją apie visumos jausmą, susiejant gyvenimo tęstinumą, prasmę ir tikslą, ir ieškant būdų kaip reikšmingai prisidėti prie pasaulio savo indėliu (Russell, 2008). Generatyvumo tyrimai iš socialinės gerontologijos

perspektyvos susieja tęstinę intensyvią veiklą vyresniame amžiuje su (profesinio) identiteto tęstinumu ar atsidavimu socialiai reikšmingai elgsenai (Stergios ir Carruthers, 2002; Warburton ir Gooch, 2007; Borrero ir Kruger, 2015). Stergios ir Carruthers (2002) savo tyrimais nustatė, kad tęstinis išitraukimas į veiklą, susijusią su turėta profesija, yra sietinas su identiteto tęstinumu. Warburton ir Gooch (2007) sieja dalyvavimą savanoriškoje veikloje su “ekologiniu identitetu”. Borrero ir Kruger (2015) atliktas į pensiją išėjusių profesionalių moterų tyrimas nustatė reikšmingus identiteto komponentus nuosekliai išliekančius pereinant prie savanoriškos ar darbinės veiklos jau būnant pensijoje: ieškojimas galimybių daryti teigiamą įtaką kitų žmonių gyvenimui ir “būti vertingu pasauliui” (323 p.). Aktyvi tęstinė veikla vyresniame amžiuje taip pat gali būti pateisinta “užsiėmimo etika” (Choi, 2009), kuomet vyresni suaugusieji išitraukia į savanorišką veiklą kaip socialiai svarbų etišką elgesį. Pavyzdžiui, Golding ir Foley (2017), tyrinėdami skirtingų kartų atstovų mokymąsi kartu neformalioje bendruomenės aplinkoje, priėjo išvados, jog vyresnio amžiaus vyrai išitraukia į mokymąsi per dalyvavimą mentorystėje, bendruomenėje dalydamiesi savo įgūdžiais su atsiribojusiais jaunuoliais. Išitraukimas į generatyvią veiklą tampa mokymosi antecedentu, kadangi vyresnis žmogus tokiam išitraukimui priskiria ypatingą svarbą (Field, 2003), ir siekia gerai atlikti generatyvumo veikloje prisiimtus vaidmenis (Borrero ir Kruger, 2015).

Ankstesnėje patirtyje įgyta kompetencija. Mokymosi prasmė vyresniame amžiuje yra siejama su kasdienės veiklos kompetencijomis ir asmeniniais pasiekimais (Lysack ir Steipke, 2002; Pinguart, 2002; Stergios ir Carruthers, 2002). Pinguart (2002) tvirtina, kad aukštas kompetencijos lygis skatina atlikti veiklą ir lemia jos sėkmę, kai tokia veikla yra laikoma gyvenimo tikslo šaltiniu (Pinguart, 2002). Vyresnių suaugusiųjų išitraukimas į generatyvumą yra siejamas su profesinės kompetencijos išsaugojimu (Lysack ir Steipke, 2002) ir tolesniu savo profesinės erudicijos ir įgūdžių tobulinimu (Stergios ir Carruthers, 2002). Kompetencija gali slypėti vyresnio žmogaus išmintyje, kurią jis įgijo per gyvenimo patirtį (Golding ir Foley, 2017). Golding ir Foley (2017) mentorystės tyrimas parodė, kad generatyvi elgsena reikalauja iš vyresnių žmonių būti “šiuolaikiškais savo pasaulėžiūroje remiantis žiniomis ir išmintimi, kuri susiformavo savaime per gyvenimo patirtis” (56 p.). James ir Bates (2009) sukurta generatyvaus buvimo seneliu koncepcija atkreipia dėmesį į tai, kaip senstantys vyrai kuria santykius su vaikaičiais remdamiesi senelio vaidmens ir veiklos suvokimu suformuotu mokantis iš ankstesnių kartų (James ir Bates, 2009; Bates ir Goodsell, 2013). Narushima (2000) išskiria svarbų savanoriškos veiklos vaidmenį – suteikti palankią aplinką “gyvenimo apžvalgai” kaip nuolatiniam gvildinimui savęs ir kitų, siekiant vientiso savo patirties suvokimo, kuris padėtų vyresniems žmonėms geriau suprasti save, savo tikslus ir gyvenimo prasmę.

Socialinės aplinkos įtaka. Tabuchi ir kolegos (2015) tyrė jaunesnių kartų žmonių požiūrį į vyresnių šeimos narių generatyvumą, ir nustatė, kad pozityvi sąveika tarp kartų ir suvokiamas pripažinimas teigiamai įtakoja generatyvumo formavimąsi, kai tuo tarpu suvokiamas atmetimas gali neigiamai paveikti generatyvumo raidą. Vyresnio amžiaus besimokančiųjų generatyvumo siekiai gali implikuoti savitarpiškumą, leidžiantį jaunesnei kartai padėti savo tėvams ir seneliams mokytis naudotis technologijomis (Russell, 2007). Krašovec ir Gregorčič (2017) savo darbe, kuriame tyrė mokymąsi per dalyvavimą bendruomenėje Slovėnijoje, teigia, jog bendruomenė gali tapti mokymosi erdve, suteikiančia galimybes dalintis elgsena ir vertybėmis tarp kartų, joms dalyvaujant demokratijos procesuose. Išitraukimas į socialinį aktyvumą suteikia vyresniems suaugusiems socialinę kolektyvinę mokymosi aplinką leidžiančią “plėtoti savo kūrybiškumą, kritinį mąstymą, savęs išlaisvinimo jausmą, ir savo gerovę” (Narushima, 2005, 41 p.). Pinguart (2002) gyvenimo tikslo vyresniame amžiuje metaanalizė, atlikta remiantis dideliu kiekiu empirinių tyrimų, parodė, kad gyvenimo tikslas daugeliu atvejų yra siejamas su socialine integracija, ir ypač santykių kokybe. Socialinių ryšių su šeima ir draugais kokybė suteikia daugiau galimybių vyresniems žmonėms būti naudingais ir skatina veiklas, kurios tampa gyvenimo tikslo šaltiniu (Pinguart, 2002, 93 p.). Santykių, susijusių su priklausymu, savitarpio ir moraliniais įsipareigojimais, vertingumas skatina vyresnius žmones “prisiimti atsakomybę už dalijimąsi, indėlį ir dalyvavimą siekiant didesnio gėrio sau ir kitiems” (Russell, 2007, 379 p.). Tačiau reikia pažymėti, jog kai kurių tyrimų rezultatai rodo, kad šeimos vaidmuo vyresnio žmogaus gyvenime gali būti periferinis, kuomet vyresnis žmogus nesuvokia šeimos kaip svarbaus instrumentinės ar emocinės socialinės paramos šaltinio (Birrer-Hardwick ir Greenwood, 2017). Kaip

parodė Neikrug ir kolegų (1995) Izraelyje duomenys, gauti tiriant besimokančius labai senus žmones, vyresni suaugusieji gali labiau domėtis savo pačių gyvenimo planavimu ir tvarkymu, o ne atsakomybe šeimai, rūpinimusi vaikais, vaikaičiais ar provaikaičiais. Galima teigti, kad reikšmės perkėlimas į generatyvumo vaidmenis savo artimiausioje šeimos ir draugų aplinkoje suteikia pagyvenusiam žmogui daugiau galimybių tikslingai veikti ir įveikti iššūkius, kylančius iš naujų vaidmenų. Savo ruožtu įsitraukimas į veiklas, kurios reikalauja įgyti naujas kompetencijas ar toliau tobulinti savo gebėjimus, skatina asmeninį tobulėjimą.

2. Generatyvumo kontekste vykstančio vyresnio amžiaus suaugusiųjų mokymosi proceso komponentai

Informuoto dalyvavimo motyvacija. Informuotas dalyvavimas su generatyvumu siejamoje veikloje išryškėja kaip reikšmingas vyresnio amžiaus žmonių mokymosi motyvacijos faktorius. Mokymąsi gali motyvuoti noras prisidėti prie bendruomenės veiklos, siekiant ją pagerinti ateities kartoms (Lear, 2013; Parisi et al., 2009). Lear (2013) tvirtina, kad mokymuisi vyresnius žmones motyvuoja stiprios generatyvumo paskatos – mokyti išreikšti save generatyvumo veikloje. Vyresnių žmonių mokymasis dalyvaujant savanorystėje edukacinės ar mentorystės veiklos forma yra motyvuotas noro padėti vaikų akademiniam ir asmeniniam tobulėjimui (Parisi et al., 2009), suprasti šiuolaikinius vaikus, gilinantis į jų patiriamas problemas (Stergios ir Carruthers, 2002). Krašovec ir Gregorčič (2017) teigia, kad įsitraukdami į bendruomenės veiklą, vyresnio amžiaus žmonės gauna galimybę sužinoti apie jaunesnes kartas ir jų vertybes. Mokymosi motyvacijos faktoriai gali pasireikšti kaip poreikis suvokti generatyvumo veiklos paskirtį (Stergios ir Carruthers, 2002; Krašovec ir Gregorčič, 2017), noras sužinoti apie konkrečią problemą ar panaudoti savo žinias ir įgūdžius (Stergios ir Carruthers, 2002; Bradley, 2003; De Espanes et al., 2015). Bradley (2003, 49 p.) atkreipia dėmesį, kad mokymosi galimybės turi atitikti vyresnio žmogaus lūkesčius „išmokti naujo įgūdžio ar veiklos, sugrįžti prie buvusios patirties, ar perduoti žinias kitai kartai“. Profesinio identiteto tęstinumas motyvuoja vyresnius žmones tęsti veiklą srityje susijusioje su buvusia profesija, kad galėtų pritaikyti ekspertines žinias įgytas profesinės karjeros laikotarpiu (Stergios ir Carruthers, 2002). Krašovec ir Gregorčič (2017) tyrime išryškėjo mokymosi elementas, kildinamas iš santykių tarp kartų, apimantis konstruktyvios diskusijos žinių tobulinimą, gebėjimus priimti kolektyvinius sprendimus, veikti komandoje ir bendradarbiauti, pasiekti bendrą sutarimą, spręsti konfliktus, stiprinti bendradarbiavimą tarp kartų.

Igalinimas. Įgalinantis vyresnių žmonių mokymosi pobūdis gali būti išreikštas per emancipacijos, asmeninio tobulėjimo ir kompetencijų tobulinimo paradigmas. Emancipacinę paradigmą plačiai tyrinėja Narushima (1999, 2004) vyresnių žmonių savanorystės bendruomenėje ir socialinio aktyvumo veikloje. Savo darbe, tiriančiame socialinio aktyvumo įtaką moterų mokymuisi vyresniame amžiuje Narushima (2004) analizuoja mokymąsi vyresniame amžiuje iš tarpdisciplininės feministinės perspektyvos, apimančios suaugusiojo raidą, kritinę gerontologiją ir moterų studijas. Tyrimo rezultatai rodo, kad įsitraukimas į bendradarbiavimą ir kūrybiškumą skatinančias politines veiklas skatina mokymąsi ir sustiprina gebėjimą veikti. Dalyvavimas veiklose gali būti vertinamas kaip emancipacija, kadangi vyresnis žmogus įsitraukia į mokymąsi kaip „tęstinį saviaktualizacijos ir išsilaisvinimo procesą“ (Narushima, 2004, 38 p.). Krašovec ir Gregorčič (2017) nustatė, kad emancipacinis mokymosi pobūdis yra būdingas vyresnių žmonių pilietinei veiklai. Vyresnius žmones mokyti motyvuoja poreikis siekti asmenybės augimo (Narushima, 1999; Bradley, 2003; Warburton ir Gooch, 2007; Lear, 2013), savirealizacijos (Lear, 2013) ir saviaktualizacijos (Narushima, 2004). Narushima (2004) tvirtina, kad tobulėjimo vyresniame amžiuje tikslai siejasi su psichologiniu ir dvasiniu augimu ir saviaktualizacija formuojantis ego vientisumą ir „transcendenciją“ (39 p.). Vyresnių suaugusiųjų asmenybės raida ir augimas atsispindi „adaptaciniame savo patirties suvokimo procese, siekiant tvirtai integruoti save santykyje su kitais ir visuomene“ (Narushima, 1999, 19 p.). Narushima (2004) teigia, kad jos tyrime moterys stengėsi tapti „kažkuo“, per „tikrosios savęs ieškojimą ir dvasinį augimą“ nepaisant patiriamos amžiaus diskriminacijos (39 p.). Vyresnius žmones mokyti motyvuoja ieškojimas „naujo gyvenimo būdo siekiant suderinti sudėtingus ir dažnai

prieštarigus jiems keliamus reikalavimus” (Lear, 2013, 380 p.). Narushima (2000) sieja savanorystę bendruomenės labai su sunkumų įveikimo, saviraiškos, prisidėjimo savo indėliu, įtakos stiprinimo, transcendencijos poreikiais. Kompetencijų tobulinimas generatyvumo veiklose yra svarbus žmogaus įgalinimo faktorius vyresniame amžiuje (Lysack ir Steipke, 2002; Kruse ir Schmitt, 2012; Villar ir Serrat, 2014). Lysack ir Steipke (2002) tyrimas parodė, kad vyresnės moterys konstruoja ir komunikuoja savo įvaizdį kaip kompetentingos asmenybės “moterų sferoje” (tradicškai moterims priskiriamose užduotyse) siekdamos reprezentuoti save kitiems. Siekdamos išlaikyti norimą darbinės veiklos lygį, šioje produktyvioje srityje moterys išmoksta būdų kaip kompensuoti tas veiklas, kurių jos jau nebepajėgia atlikti, naujai apibrėždamos ir atstatydamos savo “profesinio aš” ribas taip, kad atitiktų esamą situaciją – sumažindamos lygį arba apribodamos veiklų kiekį. Įsitraukdami į generatyvumą, vyresni žmonės formuojasi gyvenimui svarbias kompetencijas: fizines ir kognityvines strategijas, žinių sistemas, etinius vertinimus, pasirengimą priimti atsakomybę už save, kitus ir visuomenę (Kruse ir Schmitt, 2012). Gyvenimo kompetencijos formuojasi efektyviai įveikiant senėjimo iššūkius, tame tarpe praktines, psichologines, tarpasmenines ir etines problemas (2 p.).

Savaiminio mokymosi patirčių įvairovė. Didelė dalis tyrimų rodo, kad savaiminis mokymasis yra pagrindinis vyresnių suaugusiųjų mokymosi tipas generatyvumo kontekste (Duguid et al., 2013; Krašovec ir Gregorčič, 2017). Duguid ir kolegos (2013) teigia, kad savaiminis mokymasis yra objektyvas, per kurį turi būti tiriama savanorių mokymosi veikla. Savaiminiam mokymuisi būdingas aktyvumas ir autentiškumas (Krašovec ir Gregorčič, 2017), implikuotas, patirtinis pobūdis (Lear, 2013). Schugurensky ir Myers (2008), tirdami vyresnių suaugusiųjų mokymąsi dalyvaujant demokratijos procesuose (vietinės savivaldos) nustatė, kad mokymasis dažniausiai yra neišreikštas (numanomas) ir nėra sąmoningai planuotas, nes dalyviai mokosi veiklos metu ir stebėdami politinius procesus. Patirtinis mokymosi pobūdis vyresnių žmonių mokymesi atskleidžiamas ir kitų mokslininkų darbuose (Narushima, 2000; Piercy et al., 2011). Nemažai tyrimų demonstruoja savivaldų mokymosi pobūdį kaip reikšmingą mokymosi vyresniame amžiuje ypatumą (Narushima, 2000; Roberson, 2005; Warburton ir Gooch, 2007; Schugurensky ir Myers, 2008). Mokymasis gali vykti kaip savivaldus procesas, kuomet dalyviai sąmoningai mokosi apie tam tikrus dalykus (Serrat et al., 2016) arba kaip atsitiktinis (neplanuotas, tačiau sąmoningas), kuomet dalyviai geba identifikuoti, jog vyksta mokymasis (Schugurensky ir Myers, 2008; Duguid et al., 2013; Serrat et al., 2016). Narushima (2000) teigia, kad vyresni žmonės įsitraukia į savivaldų mokymąsi, problemų sprendimą ir komunikavimą su būdingomis patirtinio ir holistinio mokymosi patirtimis, padedančiomis plėsti konkrečias žinias apie socialinius klausimus ir savęs pažinimo žinias. Roberson (2005) generatyvumo veiksmai motyvuoja vyresnius suaugusius naudoti savivaldų mokymąsi kaip priemonę, teikiančią reikšmingą naudą kitiems žmonėms (Sears, 1989), padedančią patenkinti šeimos poreikius (Roberson, 2005).

Vyresnių žmonių mokymosi generatyvumo kontekste literatūra demonstruoja mokymosi paradigmas, kuriomis remiantis analizuojamas mokymosi procesas, įvairovė: instrumentinis mokymasis (Narushima, 2000, 2005; Serrat et al., 2016), socialinis mokymasis (Narushima, 2004, 2005; Serrat et al., 2016; Krašovec ir Gregorčič, 2017; Yuan et al., 2018), kritinis ir politinis mokymasis (Serrat et al., 2016), komunikacinis mokymasis (Narushima, 1999, 2000; Schugurensky ir Myers, 2008; Piercy et al., 2011; Lear, 2013; Golding ir Foley, 2017; Krašovec ir Gregorčič, 2017); transformuojantis mokymasis (Narushima, 2005; Warburton ir Gooch, 2007; De Espanes et al., 2015). Instrumentinis mokymasis apima savaiminio mokymosi veiklos įvairovę (Narushima, 2005) ir generatyvumo veiklai reikalingų įgūdžių įgijimą ir tobulinimą: praktinius ir techninius įgūdžius (Serra et al., 2016), komunikacinius įgūdžius (Narushima, 2005; Serrat et al., 2016), organizacinius/vadybinius įgūdžius, tarpasmeninius įgūdžius (Narushima, 2005). Socialinis mokymasis yra siejamas su “komunikacija, pasitikėjimu, pagarba, užuojauta, atvirumu” (Serrat et al., 2016, 171 p.). Vyresniam asmeniui dalyvaujant demokratinuose procesuose, socialinio mokymosi elementai apima gebėjimą klausytis ir gerbti kitų nuomonę, solidarumo jausmą, socialinės harmonijos pripažinimą, integraciją į bendruomenę, mokymąsi apie bendruomenės ir santykių vertę (Serrat et al., 2016), kitų žmonių suvokimą ir pagalbą, bendrumo jausmą (Krašovec ir Gregorčič, 2017), bendrą planavimą, dalijimąsi žiniomis, mokymąsi apie įsitraukimą į bendruomenės veiklą (Krašovec ir Gregorčič, 2017). Yuan ir kolegos (2018) pristato socialinio mokymosi galimybes, kurias suteikia įsitraukimas į koprodukavimą

(angl. coproduction), apimančią intelektualinę veiklą dalijantis patirtimi, diskusijas įvairiomis temomis. Kritinis mokymasis dalyvaujant politinėje ir pilietinėje veikloje apima savo ir visuomenės vertybių, prioritetų ir politikos analizavimą (Serrat et al., 2016). Serrat ir kolegos (2016) apibrėžia politinį mokymąsi kaip “filosofinį ir praktinį tobulėjimą santykyje su politiniu dalyvavimo kontekstu, apimančiu sustiprintą socialinės ir politinės realybės savo bendruomenėje supratimą, kolektyvinių veiksmų vertinimą, sustiprėjusį gebėjimą atkakliai ginti savo teises” (177 p.). Komunikacinis mokymasis gali būti ryškus savanoriškoje veikloje, kuomet sąveikaujama su kitais, sprendžiamos problemos, ir gaunama nauja informacija (Narushima, 2000). Savanoriškos veiklos paskatintas komunikacinis mokymosi pobūdis gali padėti vyresniam žmogui spręsti senėjimo dilemas ir pakeisti senas nuostatas į save ir pasaulį (Narushima, 1999). Schugurensky ir Myers (2008) nurodo, jog kalbėjimasis su žmonėmis, turinčiais patirties ir erudicijos konkrečiais klausimais, nusimanančiais apie senų žmonių problemas buvo dažniausiai pasitelkiama strategija jų tyrimo dalyvių tarpe. Mokymasis vyksta keičiantis patirtimi, nuomonėmis, formuojantis gebėjimą tiesiogiai suprasti problemas, ir atvirumą kitokiems žmonėms (Krašovec ir Gregorčič, 2017), draugyste, pagarba ir prisirišimu grįstus santykius su jaunesne karta (Golding ir Foley, 2017). Transformuojančio mokymosi elementai pastebimi generatyvumo veikloje rodo asmenybės keitimąsi (Narushima, 2005; Warburton ir Gooch, 2007; De Espanes et al., 2015), kuomet individui tenka spręsti generatyvumo ir stagnacijos konfliktą (Erikson et al., 1986). Mokymosi pasireiškiantys transformuojantys mechanizmai gali suteikti galimybes vyresniems žmonėms išlaikyti savigarbą ir gerovės pojūtį (Narushima, 2005), transformuoti rūpinimąsi ateities kartomis į generatyvumą grįstą elgseną (De Espanes et al., 2015), formuoti grandgeneratyvumą kaip jaunų žmonių mokymą ir mentorystę (Warburton ir Gooch, 2007).

Refleksija apie mokymąsi. Vyresni žmonės suvokia, kad mokymasis vyksta dalyvaujant veiklose (Warburton ir Gooch, 2007; Krašovec ir Gregorčič, 2017), tačiau jiems gali būti sunku tai išreikšti žodžiais (Schugurensky ir Myers, 2008). Dažnai vyresni žmonės gali neįžvelgti ir neįvardinti savo mokymosi, vykstančio generatyvumo kontekste, kadangi mokymosi patirtis gali pasireikšti ir kaip sąmoningas mokymasis, ir kaip nesąmoningas mokymasis, kuris gali tapti sąmoningu tolesnės refleksijos pagalba (Duguid et al., 2013). Kritinę refleksiją kaip mokymosi patirtį gali paskatinti vyresnių žmonių noras palikti savo indėlį būsimoms kartoms (Pfahl, 2012). Mokymasis gali tapti raidos vyresniame amžiuje dalimi, kuomet žmogus objektyvizuoja ir reflektuoja savo patirtis, jas apibendrina ir panaudoja (Parisi et al., 2009), suvokia jos prasmę, ir konstruktyviai veikia siekdamas pokyčio, integruodamas “gyvenimo patyrimus į prasmingą naratyvinį palikimą” (Pfahl, 2012, 81 p.).

3. Mokymosi generatyvumo kontekste reikšmė vyresnio amžiaus žmonių gyvenime

Asmenybės augimas. Generatyvumą tiriančiuose darbuose pateikiama įrodymų, kad mokymasis generatyvumo kontekste daro įtaką asmenybės augimui (Narushima, 1999; Warburton ir Gooch, 2007; Piercy et al., 2011). Savanoriškoje veikloje vykstantis mokymosi procesas leidžia vyresnio amžiaus žmonėms įsitraukti į konstruktyvų saviintegracijos, savęs tobulinimo ir saviaktualizacijos procesą (Narushima, 1999). Urrutia ir kolegų atliktas (2009) vyresnio amžiaus moterų generatyvumo tyrimas Argentinoje pateikė įrodymų, kad mokymasis vyksta atliekant socialinius vaidmenis už šeimos ribų, ir tokio mokymosi rezultatas gali būti išreikštas kaip asmenybės integralumo didėjimas. Warburton ir Gooch (2007) nustatė, kad mokymosi, vykstančio individui dalyvaujant savanoriškoje veikloje aplinkos apsaugoje rezultatas gali būti ekologiškai orientuotos tapatybės formavimas. Piercy ir kolegų (2011) darbas demonstruoja savanoriškos veiklos patirties įtaką egzistencinės prasmės ieškojimui, pasaulio kompleksškumo suvokimui ir emocinio atsparumo formavimuisi. Mokymasis per savanorystę gali skatinti asmenybės augimą kaip individo autonomiškumą, “kultūrinį generatyvumą”, “ego-integralumą” ir transcendenciją (Narushima, 2000). Tai atitinka vėlyvojo suaugusiojo amžiaus raidos uždavinius pristatytus (Erikson et al., 1986; Kotre, 1998). Asmenybės augimas gali atsispindėti išminties kaip “pakitusios asmeninės perspektyvos su sumažėjusiu materializmu ir susitelkimu į save, didesniu kultūrinių skirtumų vertinimu, bei egzistencinės prasmės suradimu tarnavime kitiems” susiformavimu (Piercy et al., 2011, 550 p.). Mokslinėje literatūroje išminties sąvoka plačiai siejama su mokymusi vyresniame amžiuje, vertinant kaip mokymosi rezultata, kuris apima žinių apdorojimą, jų

pritaikomumo suvokimą, pažintinius pajėgumus ir asmeninę išvalgą, gebėjimą integruoti ankstesnes ir dabartines žinias, ir jų potencialaus poveikio ateities pasiekimams suvokimą (Parisi et al., 2009). Išmintis gali būti sustiprinta sąveikoje su kitomis kartomis mokant ir būnat mentoriumi jaunesnei kartai (Parisi et al., 2009). Asmenybės augimą gali rodyti formavimas naujos, autentiškesnės tapatybės, vedančios į senatvę (Lear, 2013, p. 389). Villar (2012) tvirtina, kad “generatyvumas reiškia asmeninį tobulėjimą, kadangi generatyvumo veikla ir tikslai suteikia žmonių gyvenimui prasmę, ir tarnauja kaip būdas sustiprinti jų kompetencijas, įgūdžius ir interesus, kurie savo ruožtu plečia su generatyvumu susijusių prieinamų veiklų skalę” (Villar, 2012, 1098 p.).

Asmeninės kompetencijos ugdymas. Asmeninės kompetencijos tobulėjimą gali skatinti įsitraukimas į generatyvumo veiklas mokant jaunąją kartą (Stergios ir Carruthers, 2002; Parisi et al., 2009), ar rūpinantis savo šeima (Villar et al., 2012). Mokymosi rezultatai gali pasireikšti kaip tarpasmeninių santykių, lyderystės, mentoriaus gebėjimų tobulėjimas (Parisi et al., 2009), socialiniam solidarumui, bendradarbiavimui tarp kartų, socialinei harmonijai reikalingų kompetencijų įgijimas (Krašovec ir Gregorčič, 2017), bendrumo ir bendruomeniškumo jausmas, gilesnis supratimas apie santykių su kaimynais kūrimo svarbą susiduriant su skirtumais ir konfliktais, pasitikėjimo savimi ir atkaklumo jausmas (Serrat et al., 2016). Mokymosi rezultatai siejasi su veiklos pobūdžiu ir socialine realybe, instrumentinių, tarpasmeninių, politinių, komunikacinių gebėjimų tobulinimu ir politiniu veiksmingumu (Duguid et al., 2013), ir gali pasireikšti kaip pokyčiai, vykstantys dalyvių požiūriuose, žiniuose, įgūdžiuose (Lear, 2013; Serrat et al., 2016), ar net anksčiau neugdytų gebėjimų suvokimas (Lear, 2013). Schugurensky ir Myers (2008) nustatė, kad vyresnių žmonių suvokime pokyčiai gali labiau asocijuotis su konkrečios informacijos įgijimu, naujos išvalgos ar požiūrio susiformavimu nei su kompetencijų įgijimu.

Savo vaidmens įtvirtinimas. Vyresni žmonės gali išvelgti mokymesi didesnę vertę nei asmeninis augimas – tai gali būti vertinama kaip “asmeninės emancipacijos jėga” (Field, 2003, 153 p.). Mokymasis atsispindi emancipacijos pokyčiuose, kuriuos patiria vyresni žmonės dalyvaudami įvairiose su generatyvumu susijusiose srityse (Narushima, 2000; Stergios ir Carruthers, 2002; Birrer-Hardwick ir Greenwood, 2017). Įsitraukimas į generatyvumą leidžia vyresnio amžiaus savanoriams geriau suvokti savo vaidmenį santykiuose su kitais ir visuomene (Narushima, 2000) ir skatina savo asmenybės pajautimą (Stergios ir Carruthers, 2002), padeda surasti būdus tobulinti ir gerinti santykius tarp kartų (Bates ir Taylor, 2013). Mokymasis ir savanorystė gali iššaukti pokyčius vyresnio asmens elgsenoje ir požiūryje, įgyjant daugiau užtikrintumo (Narushima, 2000) ir prisidėti prie vyresnių suaugusių veiksnio savo kontekstuose ir socialiniuose tinkluose (Villar, 2012). Lear (2013) teigimu, mokymasis politinio dalyvavimo aplinkoje gali reikšti naujo sąmoningumo apie save, savo gyvenimą ir pasaulį susiformavimą, išaugusį pasitikėjimą savimi ir veiksnumą. Villar (2012) nurodo, kad vyresnio amžiaus suaugusių generatyvumas pasireiškia kaip “savo indėlio įdėjimas į aplinkos, kurioje vyresni žmonės veikia, palaikymą ir gerinimą stiprinant socialines institucijas, turtinant socialinius tinklus, ir užtikrinant tęstinumą iš kartos į kartą” (1095 p.). Įsitraukimas į mokymąsi generatyvumo kontekste leidžia vyresniems žmonėms sustiprinti tam tikras asmenines vertybes, rodyti pavyzdį kitiems (Birrer-Hardwick ir Greenwood, 2017) ir daro teigiamą poveikį amžiaus adaptacijos procesams (Villar ir Serrat, 2014; Kruse ir Schmitt, 2012). Narushima (1999) apibrėžia mokymąsi per generatyvumą kaip “progresyvų pilno individo potencialo realizavimą”, vedantį prie “gilesnio visuomenės suvokimo, ir aukštesnio socialinės integracijos lygio” (19 p.).

Išvados

1. Literatūros apžvalgos atlikimo procesas parodė, kad pastaraisiais dešimtmečiais pradėta aktyviau tyrinėti generatyvumą vyresniame amžiuje, tačiau dar yra nedaug darbų, skirtų tirti savaiminio mokymosi procesus, vykstančius vyresnio amžiaus žmonėms įsitraukiant į generatyvumą. Empiriniais tyrimais grįstų darbų apžvalga leidžia teigti, kad mokymasis kaip asmeninis tobulėjimas yra natūrali neatsiejama įsitraukimo į generatyvumą dalis, skatinanti informuotą dalyvavimą ir kompetencijų tobulinimą siekiant generatyvumo tikslų. Santykis tarp generatyvumo ir mokymosi gali būti išreikštas kaip „mokymasis dėl generatyvumo ir generatyvumo pagalba” paradigma. Kaip rodo

mokymosi ir įsitraukimo į generatyvumą ryšio dinamika, generatyvumo veikla gali stimuliuoti tolesnio mokymosi poreikius, kai tuo tarpu mokymasis savo ruožtu gali stimuliuoti vyresnių žmonių įsitraukimo į generatyvumą kokybę.

2. Literatūros apžvalga leido išskirti mokymosi vykstančio generatyvumo kontekste būdingus bruožus, apimančius faktorius įtakojančius mokymąsi, pagrindinius mokymosi proceso ypatumus ir mokymosi reikšmę vyresnių žmonių gyvenimui. Vyresnio amžiaus žmonių įsitraukimas į generatyvumą, ankstesnio mokymosi kompetencija (patirtis) ir socialinė aplinka daro įtaką mokymuisi. Galima išskirti šiuos generatyvumo kontekste vykstančio vyresnio amžiaus suaugusiųjų mokymosi proceso ypatumus: informuotu dalyvavimu grįsta motyvacija, įgalinimas, savaiminio mokymosi patirčių įvairovė, refleksija. Asmenybės augimas, asmeninės kompetencijos tobulinimas, savo vaidmens įtvirtinimas yra mokymosi pasekmės, darančios įtaką vyresnių suaugusiųjų gyvenimui.

3. Generatyvumas suteikia svarbią tyrimo perspektyvą analizuojant mokymąsi vyresniame amžiuje kaip savaiminio mokymosi procesą. Šioje perspektyvoje atliekami vyresnio amžiaus žmonių mokymosi tyrimai gali pasiremti generatyvumo ir mokymosi sąsajų dinamika. Integracinis tokios perspektyvos pobūdis leidžia susieti motyvacinius, elgsenos, naratyvinius generatyvumo aspektus su mokymosi vyresniame amžiuje motyvacija, strategijomis ir rezultatais.

Literatūra

1. Bates, J.S., & Goodsell, T.L. (2013). Male kin relationships: Grandfathers, grandsons and generativity. *Marriage and Family Review*, 49(1), 26-50. <https://doi.org/10.1080/01494929.2012.728555>
2. Birrer-Hardwick, R., & Greenwood, R.M. (2017). Older adults' social capital and generative activity in rural Ireland. *Community Psychology in Global Perspective*, 3(1), 15-32. <https://doi.org/10.1285/i24212113v3i1p15>
3. Borrero, L., & Kruger, T.M. (2015). The nature and meaning of identity in retired professional women. *Journal of Women and Aging*, 27(4), 309-329. <https://doi.org/10.1080/08952841.2014.950141>
4. Bradley, D. (2003). A reason to rise each morning: The meaning of volunteering in the lives of older adults. *Generations*, 23(4), 45-50.
5. Choi, I. (2009) The meaning of older adults' peer teaching: A phenomenological study. *Educational Gerontology*, 35(9), 831-852. <https://doi.org/10.1080/03601270902973573>
6. De Espanes, G.M., Villar, F., Urrutia, A., & Serrat, R. (2015). Motivation and commitment to volunteering in a sample of Argentinian adults: What is the role of generativity. *Educational Gerontology*, 41, 149-161. <https://doi.org/10.1080/03601277.2014.946299>
7. Duguid, F., Mundel, K., & Schugurensky, D. (2013). Volunteer work and informal learning: A conceptual discussion. In F. Duguid, K. Mundel, & D. Schugurensky (Eds.), *Volunteer work, informal learning and social action* (pp. 17-36). Rotterdam, Netherlands: Sense. <https://doi.org/10.1007/978-94-6209-233-4>
8. Erikson, E.H. (1963). *Childhood and society* (2nd ed.). New York: Norton.
9. Erikson, E.H., Erikson, J., & Kivnick, H.Q. (1986). *Vital involvement in old age*. New York: W.W.Norton.
10. Field, J. (2003). Civic engagement and lifelong learning: Survey findings on social capital and attitudes towards learning. *Studies in the Education of Adults*, 35(2), 142-156. <https://doi.org/10.1080/02660830.2003.11661479>
11. Flynn, P.T. (2001). Meaningful activity in later life. *Activities, Adaptation and Aging*, 24(3), 71-88. https://doi.org/10.1300/J016v24n03_05
12. Golding, B. G., & Foley, A. (2017). Men and boys: Sharing the skills across generations. *Journal of Intergenerational Relationships*, 15(1), 52-63. <https://doi.org/10.1080/15350770.2017.1260362>
13. Grant, M.J., & Booth, A. (2009). A typology of reviews: An analysis of 14 review types and associated methodologies. *Health Information and Libraries Journal*, 26, 91-108. <https://doi.org/10.1111/j.1471-1842.2009.00848>

14. James S., & Bates, J.S. (2009) Generative grandfathering: A conceptual framework for nurturing grandchildren. *Marriage & Family Review*, 45(4), 331-352. <https://doi.org/10.1080/01494920802537548>
15. Jones, B.K., & McAdams, D.P. (2013). Becoming generative: Socializing influences recalled in life stories in late midlife. *Journal of Adult Development*, 20, 158-172. <https://doi.org/10.1007/s10804-013-9168-4>
16. Kleiber, D., & Nimrod, G. (2008). Expressions of generativity and civic engagement in a “Learning in Retirement” group. *The Journal of Adult Development*, 15, 76-86. <https://doi.org/10.1007/s10804-008-9038-7>
17. Kotre, J. (1998). *The generative way of life: A practical perspective*. Paper presented at the meeting of the study of Public Philosophy. Kyoto, Japan. Retrieved May 16, 2017, from <https://ovop.pw/18q.pdf>
18. Krašovec, S.J., & Gregorčič, M. (2017). Intergenerational exchange of knowledge, skills, values and practices between self-organized active citizens in Maribor, Slovenia. *Australian Journal of Adult Learning*, 57(3), 401-420. Retrieved September, 26, 2019, from <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1163876.pdf>
19. Kruse, A., & Schmitt, E. (2012). Generativity as a route to active ageing. *Current Gerontology and Geriatrics Research*, ol. 2012, Article ID 647650, 9 pages. <https://doi.org/10.1155/2012/647650>
20. Lear, G. C. (2013). Ready for action and civic engagement: Resilient third age women learners in rural Australia. *Australian Journal of Adult Learning*, 53(3), 375-393.
21. Lysack, C.L., & Steipke, H.L. (2002). Communicating the occupational self: A qualitative study of oldest-old American women. *Scandinavian Journal of Occupational Therapy*, 9, 130-139. <https://doi.org/10.1080/11038120260246969>
22. McAdams, D. P., & de St. Aubin, E. (1992). A theory of generativity and its assessment through self-report, behavioral acts, and narrative themes in autobiography. *Journal of Personality and Social Psychology*, 62(6), 1003–1015. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.62.6.1003>
23. McAdams, D. P., Hart, H. M., & Maruna, S. (1998). *The anatomy of generativity*. In D. P. McAdams & E. de St. Aubin (Eds.), *Generativity and adult development: How and why we care for the next generation* (pp. 7–43). Washington, D.C.: American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/10288-001>
24. Narushima, M. (1999). *Transformative learning theory and the study of aging: The implication of case studies of older volunteers*. Paper presented at the annual meeting of the American Educational Research Association. Montreal, Quebec.
25. Narushima, M. (2000). Transformation toward what end? Exploring later life learning in community volunteering. *Proceedings of Adult Education Research Conference*. Vancouver, BC, Canada. Retrieved October 21, 2018, from <http://newprairiepress.org/aerc/2000/papers/58>
26. Narushima, M. (2004). A gaggle of raging grannies: The empowerment of older Canadian women through social activism. *International Journal of Lifelong Education*, 23(1), 23-42. <https://doi.org/10.1080/0260137032000172042>
27. Narushima, M. (2005). “Payback time”: Community volunteering among older adults as a transformative mechanism. *Ageing & Society*, 25, 567-584. <https://doi.org/10.1017/S0144686X05003661>
28. Neikrug, S., Ronen, M., Glanz, D., Alon, T., Kanner, S., & Kaplan, A. (1995). A special case of the very old: Lifelong learners. *Educational Gerontology*, 21, 345-355.
29. Parisi, J.M., Rebok, G.W., Carlson, M.C., Fried, L.P., Seeman, T.E., Tan, E.J., Tanner, E.K., & Piferi, R.L. (2009). Can the wisdom of aging be activated and make difference societally? *Educational Gerontology*, 35(10), 867-879. <https://doi.org/10.1080/03601270902782453>
30. Piercy, K. W., Cheek, C., & Teemant, B. (2011). Challenges and psychosocial growth for older volunteers giving intensive humanitarian service. *The Gerontologist*, 51, 550-560. <https://doi.org/10.1093/geront/gnr013>
31. Pinguart, M. (2002). Creating and maintaining purpose in life in old age: A meta-analysis. *Ageing International*, 27(2), 90-114. <https://doi.org/10.1007/s12126-002-1004-2>

32. Ranzijn, R. (2002). The potential of Older adults to enhance community quality of life: Links between positive psychology and productive aging. *Ageing International*, 27(2), 30-55.
33. Roberson, D.N. (2005). Leisure and learning: An investigation of older adults and self-directed learning. *Leisure/Loisir*, 29(2), 203-237. <https://doi.org/10.1080/14927713.2005.9651330>
34. Rubinstein, R.L., Girling, L.M., de Medeiros, K., Brazda, M., & Hannum, S. (2015). Extending the framework of generativity theory through research: A qualitative study. *Gerontologist*, 55(4), 548-559. <https://doi.org/10.1093/geront/gnu009>
35. Russell, H. (2007). Learning for being: An ontological and existential approach. *International Journal of Lifelong Education*, 26(4), 363-384. <https://doi.org/10.1080/02601370701417137>
36. Russell, H. (2008). Later life: A time to learn. *Educational Gerontology*, 34, 206-224. <https://doi.org/10.1080/03601270701835981>
37. Schugurensky, D., & Myers, J. P. (2008). Informal civic learning through engagement in local democracy: The case of the Seniors' Task Force of Healthy City Toronto. In K. Church, N. Bascia & E. Shragge (Eds.), *Learning through community: Exploring participatory practices* (pp. 73-95). London, England: Springer.
38. Sears, E.J.B. (1989). *Self-directed learning projects of older adults* [Unpublished doctoral dissertation]. Denton: University of North Texas.
39. Serrat, R., Petriwskyj, A., Villar, F., & Warburton, J. (2016). Learning through political participation: A case study of Spanish elders involved in political organizations. *Adult Education Quarterly*, 66(2), 169-187. <https://doi.org/10.1177/0741713615627013>
40. Serrat, R., Villar, F., Giuliani, M.-F., & Zacaes, J.-J. (2017). Older people's participation in political organizations: The role of generativity and its impact on well-being. *Educational Gerontology*, 43(3), 128-138. <https://doi.org/10.1080/03601277.2016.1269541>
41. Stergios, C.A., & Carruthers, C.P. (2002). Motivations of elder volunteers to youth programs. *Leisure/Loisir*, 27(3-4), 333-361. <https://doi.org/10.1080/14927713.2002.9651309>
42. Tabuchi, M., & Miura, A. (2015). Young people's reactions change elderly people's generativity and narratives: The effects of intergenerational interaction on the elderly. *Journal of Intergenerational Relationships*, 13(2), 118-133. <https://doi.org/10.1080/15350770.2015.1026298>
43. Tabuchi, M., Nakagawa, T., Miura, A., & Gondo, Y. (2015). Generativity and interaction between the old and young: The role of perceived respect and perceived rejection. *The Gerontologist*, 55(4), 537-547. <https://doi.org/10.1093/geront/gnt135>
44. Tam, M. (2013). A model of active ageing through elder learning: The Elder Academy Network in Hong Kong. *Educational Gerontology*, 39, 250-258. <https://doi.org/10.1080/03601277.2013.750931>
45. Urrutia, A., Cornachione, M.A., de Espanes, G.M., Ferragut, L., & Guzman, E. (2009). The culminating point of generativity in older women: Main aspects of their life narrative. *Forum Qualitative Sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research*, 10(3), Art.1.
46. Villar, F. (2012). Successful ageing and development: The contribution of generativity in older age. *Ageing and Society*, 32, 1087-1105. <https://doi.org/10.1017/S0144686X11000973>
47. Villar, F., & Serrat, R. (2014). A field in search of concepts: The relevance of generativity in understanding intergenerational relationships. *Journal of Intergenerational Relationships*, 12(4), 381-397. <https://doi.org/10.1080/15350770.2014.960352>
48. Villar, F., Celdran, M., & Triado, C. (2012). Grandmothers offering regular auxiliary care for their grandchildren: An expression of generativity in later life? *Journal of Women and Aging*, 24(4), 292-312. <https://doi.org/10.1080/08952841.2012.708576>
49. Warburton, J., & Gooch, M. (2007). Stewardship volunteering by older Australians: The generative response. *Local Environment*, 12(1), 43-55. <https://doi.org/10.1080/13549830601098230>
50. Yuan, C.W., Hanrahan, B.V., Rosson, M.B., & Carroll, J.M. (2018). Coming of old age: understanding older adults' engagement and needs in coproduction activities for healthy ageing. *Behaviour and Information Technology*, 37(3), 232-246. <https://doi.org/10.1080/0144929X.2018.1432686>

LATER LIFE LEARNING IN GENERATIVITY: LITERATURE REVIEW

Salomeja Satiene, Ph.D.

Klaipeda State University of Applied Sciences

Summary

In the recent decades, in the theory and research of educational gerontology, generativity has been identified as a new perspective to view later life learning. Generativity as a context for informal learning may provide opportunities for older adults to gain competencies needed to achieve their developmental goals at this stage of life. Following Erikson's theory, learning is embedded in an older person's efforts to resolve the generativity-related developmental crisis, which leads to personal growth (Erikson et al., 1986). The developmental goals in later life are associated with personal development as psychological and spiritual growth, and self-actualization. Engagement in generativity is linked with an older person's quest for meaning and desire to leave a legacy for future generations (McAdams et al., 1998). As an inner need, it is expressed in investing in the future through sharing the knowledge and wisdom with succeeding generations, and preserving and handing down traditions and values. The search for ways to significantly contribute to the world may lead to reflection and integrity of life continuity, purpose and meaning. Expressing oneself in generative activity may become a strong motivator for learning as generativity in later life is associated with older people contributing to the development of their social environment with their knowledge and skills. The learning experience may be connected with an older person's engagement in generativity through teaching and mentoring young people, civil participation, productive activity, grandparenting, voluntary activity, or social participation. Engagement in generativity becomes an antecedent of learning in the way an older person aims at competently performing the roles they adopt in their generative environments.

This article presents the results of a literature review based on empirical research studies of generativity and learning in later life published in the past two decades. The aim of the review is to disclose how the context of generativity may influence informal learning in later life. The goals of the study included identifying generativity-related factors which may influence learning, the characteristics of the learning process, and the consequences of learning. Although the scholarship on later life learning indicates that informal learning is a common type of learning in later life, there has been limited research on informal learning of older adults in generativity contexts in the last decades. The review of empirical studies shows that researches provide substantial evidence on learning being an inherent part of older adults' engagement in generativity. Learning stimulates informed participation in generative activities and competence development aiming at achievement of generativity goals. The literature review shows that there is a variety of learning paradigms associated with generativity context: instrumental learning, social learning, critical and political learning, communicative learning, transformative learning. The dynamics of the relationship between generativity and learning shows that generativity may stimulate the need for learning to be continued in later life. Learning may positively affect the quality of older people's engagement in generativity, and enhance their performance. The factors influencing learning include older adults' generative engagement, competences gained in previous learning through career, and the effects of the social environment. Informed generativity motivation, empowerment, informal learning experiences, and reflection are the main characteristics of the learning process. The consequences of generativity-related learning in an older person's life include personal growth, competence development, and establishment of social roles. Generativity may provide an important perspective for research on learning in later life as an informal learning process. The research on older adults' learning carried out in this perspective may focus on the dynamics of generativity and learning. The integrative nature of this perspective allows linking motivational, behavioral, and narrative elements of generativity with the motivation, strategies and outcomes of informal later life learning.

Keywords: generativity, older adults, later life learning.